

Aleksandra Milczarek

Wpływ dochodu na decyzje konsumenta na rynku : analiza wybranych teorii konsumpcji

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 44/1, 21-32

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOI: 10.18276/sjp.2016.44/1-02

Aleksandra Milczarek*
Uniwersytet Szczeciński

WPŁYW DOCHODU NA DECYZJE KONSUMENTA NA RYNKU – ANALIZA WYBRANYCH TEORII KONSUMPCJI

STRESZCZENIE

Artykuł podejmuje tematykę teorii konsumpcji. W szczególności skoncentrowano się na teorii dochodu permanentnego Friedmana oraz hipotezie cyklu życia Modiglianiego. W artykule przeanalizowano mechanizm wpływu różnych rodzajów dochodów na kształtowanie się konsumpcji na podstawie omawianych koncepcji makroekonomicznych. Dokonano porównania obu teorii, a rozważania odniesiono również do teorii dochodu absolutnego Keynesa.

Słowa kluczowe: teorie konsumpcji, konsumpcja, dochód

Wprowadzenie

Nadrzędnym celem działalności człowieka jest zaspokajanie jego potrzeb, zarówno tych podstawowych, warunkujących przeżycie, jak i tych wyższego rzędu. Wynikająca z zaspokojenia potrzeb użyteczność będzie determinowała poziom dobrobytu jednostek, gospodarstw domowych i całych społeczeństw. Im większa użyteczność z konsumpcji dóbr i usług, tym większy dobrobyt. Konsumpcja, czyli nabywanie i spożywanie/użytkowanie dóbr i usług finalnych, jest istotnym aspektem

* Adres e-mail: olamilczarek86@op.pl.

funkcjonowania człowieka, bez którego niemożliwe byłoby zaspokojenie stanów braku, niespełnienia, pragnienia czy pożądania. Do realizacji wydatków konsumpcyjnych niezbędny jest dochód, którego generowanie stanowi przyczynę podejmowania przez człowieka jakiegokolwiek aktywności w gospodarce. Udostępniając posiadane zasoby produkcji, gospodarstwa domowe osiągają dochody, które mogą kolejno przeznaczyć na wydatki konsumpcyjne i tym samym zaspokoić własne potrzeby.

Znaczenie konsumpcji w gospodarce jest na tyle istotne, że w największym stopniu spośród wydatków w skali makro ma wpływ na poziom PKB. Im bardziej konsumpcyjny charakter ma dane społeczeństwo, tym większy udział konsumpcji w produkcji krajowej. Na przykład w Polsce wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych stanowią około 60% PKB (GUS, 2014, s. 482).

Z uwagi na to, że konsumpcja jest niezbędna w procesie zaspokajania nieograniczonych potrzeb człowieka oraz osiągania dobrobytu, a także ma największy udział w tworzeniu PKB, czyli jest jednym z bardziej istotnych elementów życia społeczno-gospodarczego, od wieków¹ wzbudza zainteresowanie nauki. Niniejszy artykuł traktuje o teorii konsumpcji. Do rozważań wybrano koncepcję permanentnego dochodu Milтона Friedmana oraz hipotezę cyklu życia Franco Modiglianiego. Zasadniczym celem pracy jest analiza mechanizmu wpływu różnych rodzajów dochodu na kształtowanie decyzji konsumpcyjnych na podstawie omawianych koncepcji makroekonomicznych. Omówiono również podobieństwa i różnice pomiędzy teoriami, a także skonfrontowano ich założenia z teorią dochodu absolutnego Keynesa.

1. Mikroekonomiczne a makroekonomiczne teorie konsumpcji

W literaturze przedmiotu szeroko omawiana jest teoria konsumpcji i często wskazywane są przeciwstawne ujęcia tego tematu. Podstawowe rozróżnienie, jakiego można dokonać, to podział na makroekonomiczne oraz mikroekonomiczne teorie konsumpcji. Pierwsze dotyczą globalnych wydatków konsumpcyjnych i ich determinant, w związku z czym w swoich założeniach uwzględniają zjawisko agregacji i koncentrują się na badaniu prawidłowości postępowania określonych zbiorowości. Natomiast koncepcje mikroekonomiczne skupiają się na zachowaniu jednostek czy

¹ Początki zainteresowania zagadnieniem konsumpcji szacuje się na przełom XVIII i XIX wieku. Zob. Zalega (2012, s. 135).

też pojedynczych gospodarstw domowych, na ich preferencjach, użyteczności konsumowanych dóbr lub koszyka dóbr. W latach 30. XX wieku zaczęto odchodzić od teorii mikroekonomicznych z uwagi na fakt, że zajmowały się one analizą postępowania jednostek bez ustalania prawidłowości zachowań zbiorowości. Poszukiwano determinant konsumpcji w kontekście długookresowego wzrostu i cyklu koniunkturalnego, stąd skupiono się na całkowitych wydatkach konsumpcyjnych lub wydatkach o podstawowym znaczeniu dla rozwoju (Zalega, 2012, s. 182).

Wśród koncepcji mikroekonomicznych wymienić można (Zalega, 2012, s. 140–182):

- teorię użyteczności kardynalnej,
- teorię użyteczności ordynalnej (porządkowej),
- nadwyżkę konsumenta Alfreda Marshalla i Julesa Dupuita,
- teorię ujawnionych preferencji Paula Anthony’ego Samuelsona,
- teorię adekwatności konsumpcji Kelvina Johna Lancastera,
- teorię konsumpcji w ujęciu Thorsteina Bunde’a Veblena,
- teorię konsumpcji Gary’ego Stanleya Beckera,
- teorię homo satisfaciendus Herberta Alexandra Simona,
- koncepcję racjonalności Harveya Leibensteina.

Natomiast do makroekonomicznych teorii konsumpcji, nazywanych nierzadko hipotezami dochodu z powodu utożsamiania zmian konsumpcji globalnej z różnymi rodzajami dochodów, zalicza się (Zalega, 2012, s. 182–218):

- hipotezę dochodu absolutnego Johna Maynarda Keynesa,
- teorię dochodu względnego Jamesa Stemble’a Duesenberry’ego,
- teorię wyboru międzyokresowego Irvinga Fishera,
- teorię dochodu permanentnego Milтона Friedmana,
- hipotezę cyklu życia Franco Modiglianiego i Alberta K. Ando,
- rozszerzony model cyklu życia i modele pochodne,
- behawioralną hipotezę cyklu życia Hersha M. Shefrina i Richarda H. Thaler.

Z uwagi na istotę makroekonomicznych koncepcji konsumpcji do dalszych rozważań wybrano dwie, które cieszą się powszechnym uznaniem i zainteresowaniem współczesnych ekonomistów – teorię dochodu permanentnego Friedmana oraz hipotezę cyklu życia Modiglianiego. Teoriom tym, ich porównaniu oraz odniesieniu do teorii Keynesa została poświęcona dalsza część artykułu.

2. Teoria dochodu permanentnego Friedmana

Teoria dochodu permanentnego (stałego, normalnego) została stworzona w 1957 roku przez amerykańskiego ekonomistę Friedmana, laureata Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii w 1976 roku. Koncepcja ta głosi, że decyzje nabywcy konsumenta nie są uzależnione od bieżących dochodów rozporządzalnych, lecz od dochodu permanentnego (stałego), czyli przeciętnego dochodu uzyskiwanego w dłuższym kilkuletnim okresie (Bywalec, 2002, s. 112–113).

Podstawą tej teorii jest podział całkowitego bieżącego dochodu na dochód permanentny oraz przejściowy (Friedman, 1957, s. 20–37):

$$Y = Y^p + Y^t,$$

gdzie:

Y – dochód bieżący,

Y^p – dochód permanentny (stały),

Y^t – dochód przejściowy.

Dochód przejściowy to taki, który jednostka otrzymuje w sposób nieoczekiwany i który stanowi jedynie tymczasowe, często jednorazowe powiększenie dochodu całkowitego (np. premia, nagroda). Z założenia nie jest to stały dodatek do pensji, zatem wzrost dochodu tymczasowego nie będzie wpływał w ogóle lub jedynie w stopniu znikomym na kształtowanie konsumpcji. Doraźne zwiększenie dochodów rozporządzalnych zostanie w zdecydowanej większości zaoszczędzone lub przeznaczone na zakup dóbr trwałych jako swoista forma oszczędzania (inwestowania). Inaczej jest w przypadku dochodu stałego, którego wzrost będzie się przekładał na istotny wzrost konsumpcji. Proporcję między konsumpcją a dochodem permanentnym ustala zależność (Zalega, 2012, s. 201):

$$C = cY^p,$$

gdzie:

C – konsumpcja,

c – krańcowa skłonność do konsumpcji,

Y^P – dochód permanentny.

Konsumpcja stała stanowi pewną część dochodu permanentnego (c), która to część kształtowana jest pod wpływem innych czynników, takich jak (Belka, 1986, s. 158):

- a) stopa procentowa (im wyższa, tym niższa konsumpcja);
- b) relacja dochodu do posiadanego majątku (im większy majątek, tym wyższa konsumpcja);
- c) niepewność co do przyszłych dochodów (im większa, tym niższa konsumpcja);
- d) wiek i stan rodzinny gospodarstwa domowego;
- e) uwarunkowania kulturowo-społeczne (np. rasa, narodowość, tradycje, wykształcenie).

Istotnym elementem teorii Friedmana jest szacowanie dochodu permanentnego, gdyż jego rola w kształtowaniu konsumpcji jest bardzo znacząca. Trudności dostarcza czasami określenie, czy zmiana dochodu ma charakter trwały, czy przemijający, dlatego też zakłada się, że przynajmniej część tego wzrostu zostanie utrzymana w przyszłości. Stąd dochód permanentny w okresie t oblicza się, sumując dochód z poprzedniego okresu oraz część przyrostu bieżącego dochodu w porównaniu z okresem poprzednim (Zalega, 2012, s. 201):

$$Y_t^P = Y_{t-1} + \alpha (Y_t - Y_{t-1}),$$
$$Y_t^P = \alpha Y_t + (1 - \alpha) Y_{t-1},$$

gdzie:

- Y_t^P – dochód permanentny w okresie t ,
 Y_t – dochód bieżący,
 Y_{t-1} – dochód roku poprzedniego,
 α – udział konsumpcji w dochodzie.

Dochód permanentny jest więc średnią ważoną bieżącego dochodu z obecnego okresu i przeszłych dochodów z okresów poprzedzających, gdzie wagi przypisane do dochodów z kolejnych coraz bardziej odległych w czasie okresów są coraz mniejsze.

Reasumując, teorię dochodu permanentnego można podsumować następująco (Zalega, 2012, s. 199–206):

1. Dochody bieżące obejmują część permanentną i przejściową.
2. O konsumpcji decyduje przede wszystkim dochód permanentny, a dochód tymczasowy jest z reguły oszczędzany. Sprowadza się to do tego, że krańcowa skłonność do konsumpcji dochodu stałego jest wysoka (bliska jedności), podczas gdy krańcowa skłonność do konsumpcji dochodu przejściowego jest bardzo niska (bliska zera).
3. Dochód stały stanowi średnią ważoną dochodu bieżącego i przeszłego, przy czym aktualne doświadczenia wpływają na przewidywania konsumpcyjne silniej niż doświadczenie minione.

3. Hipoteza cyklu życia Modiglianiego

Hipoteza cyklu życia została sformułowana w 1963 roku przez Modiglianiego oraz Ando. Ukazuje ona, w jaki sposób zmieniają się konsumpcja i oszczędności w zależności od etapu życia konsumenta. Jednocześnie akcentuje, że na konsumpcję nie wpływa wyłącznie wartość bieżącego dochodu rozporządzalnego, ale również wartość przyszłych dochodów oraz wartość zgromadzonego majątku (aktywów finansowych i rzeczowych) (Wałęga, 2010, s. 115). Inaczej mówiąc, istota hipotezy cyklu życia polega na tym, że poziom i struktura konsumpcji są uzależnione od przeciętnego poziomu dochodów w długim okresie życia człowieka. Konsumentom natomiast dążą do wygładzenia poziomu konsumpcji w ciągu całego swojego życia, to znaczy dążą do utrzymywania jej na wyrównanym poziomie. W okresie aktywności zawodowej praca zarobkowa pozwala na zaspokajanie potrzeb, ale również i zaoszczędzenie nieskonsumowanej części dochodu. W ten sposób powiększa się majątek konsumenta, który kolejno oszczędności te przeznaczy na sfinansowanie konsumpcji w okresie emerytalnym. Wiąże się to z koniecznością przesuwania środków z okresu pracy i wysokiego dochodu, a tym samym okresu, w którym gromadzone są oszczędności, do okresów z niższymi dochodami czy okresu emerytury

(Zalega, 2012, s. 206–212). W związku z powyższym koncepcja cyklu życia opiera się na następujących założeniach (Modigliani, Brumberg, 1954, s. 388–436):

1. Konsumpcja jest jednakowa na każdym etapie życia.
2. Konsumpcja jest powiązana z wydawaniem dochodu całego życia.
3. Konsumpcja całego życia jest równa dochodowi życia.
4. Uwzględnia się wydatki na dzieci.

Konsumpcję całego życia można zapisać wzorem:

$$C \cdot M = Y \cdot N,$$

gdzie:

- C – planowany roczny poziom konsumpcji,
- Y – roczny przeciętny dochód do dyspozycji z pracy,
- M – lata życia,
- N – lata pracy.

Przekształcając powyższe równanie i dodając aspekt majątku (W) zgromadzonego do danego czasu, konsumpcja w określonym momencie życia (T) będzie opisana w sposób następujący:

$$C_T = \frac{1}{M-T} W + \frac{N-T}{M-T} Y,$$

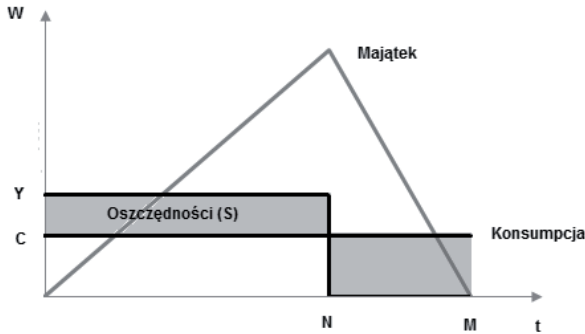
$$C_T = c_\alpha W + c_\beta Y,$$

gdzie:

- c_α – krańcowa skłonność do konsumpcji zgromadzonego majątku,
- c_β – krańcowa skłonność do konsumpcji dochodu do dyspozycji.

Rokrocznie na cele konsumpcyjne przeznaczana się zatem część posiadanego bogactwa oraz część osiągniętych dochodów, co stanowi swoiste ograniczenie budżetowe konsumenta. Doskonałym odzwierciedleniem istoty hipotezy cyklu życia będzie również rysunek 1.

Rysunek 1. Hipoteza cyklu życia F. Modiglianiego i A.K. Ando

Źródło: opracowanie własne na podstawie Zalega (2012), s. 208.

Na rysunku wyraźnie wskazano na stałość konsumpcji, która w pierwszej fazie życia finansowana jest z osiąganego dochodu, a w drugiej – ze zgromadzonych oszczędności. Co więcej, zaoszczędzone w trakcie lat pracy środki $[(Y - C)N]$ odpowiadają wydatkom konsumpcyjnym ponoszonym w wieku emerytalnym $[C(M - N)]$. W zarobkowym okresie życia konsument oszczędza i jego majątek rośnie, osiągając apogeum w momencie przejścia na emeryturę (rosnąca krzywa majątku W), natomiast w okresie poprodukcyjnym majątek maleje, gdyż wówczas to z niego finansuje się bieżącą konsumpcję (odcinek malejący).

Wnioski, jakie można wysnuć z hipotezy cyklu życia, są następujące:

1. Konsumpcja jest jednakowa w całym okresie życia konsumenta.
2. Gospodarstwa domowe, podejmując decyzje konsumpcyjne, uwzględniają bieżące dochody i posiadane bogactwo, ale także starają się przewidywać przyszłe strumienie dochodów i swoją przyszłą pozycję ekonomiczną.
3. W ciągu roku na konsumpcję przeznaczają się jedynie część posiadanego majątku oraz część osiągniętych zarobków.

4. Podobieństwa i różnice teorii dochodu permanentnego i cyklu życia

Obie omawiane teorie stoją w opozycji do koncepcji Keynesa. Teoria dochodu absolutnego Keynesa głosi, że konsumpcja jest silnie uzależniona od wielkości bieżących dochodów rozporządzalnych (konsumpcja jest rosnącą funkcją dochodu),

a w miarę wzrostu dochodu konsumpcja rośnie, ale w mniejszym stopniu niż dochód. Dzieje się tak, gdyż część dochodu zostanie zaoszczędzona, czyli wraz ze wzrostem dochodów obniża się skłonność do konsumpcji, a rośnie skłonność do oszczędzania (Zalega, 2007, s. 87–88). Zarówno Friedman, jak i Modigliani w swoich koncepcjach zakwestionowali fakt, jakoby poziom konsumpcji zależał wyłącznie od absolutnego bieżącego dochodu. Natomiast cechą wspólną wszystkich trzech teorii jest akcentowanie występowania silnej zależności pomiędzy dochodem a poziomem konsumpcji.

Teoria dochodu permanentnego oraz hipoteza cyklu życia są obecnie jednymi z bardziej akceptowanych teorii konsumpcji. Do nich nawiązuje wielu współczesnych ekonomistów, gdyż dość dobrze opisują rzeczywistość i w wielu badaniach empirycznych uzyskano w nich lepsze od innych wyniki. Koncepcja Friedmana wskazuje, że konsumpcja determinowana jest nie tylko przez dochody bieżące, ale zależy od dochodów przeciętnych, na które składają się dochody obecne, przeszłe i antycypowane. Ściśle powiązana z nią hipoteza cyklu życia podobnie głosi, że gospodarstwa domowe kształtują wydatki konsumpcyjne nie tylko na podstawie bieżących dochodów i posiadanego bogactwa, ale też uwzględniają przyszłe zarobki oraz swoją przyszłą możliwą sytuację gospodarczą. Obie teorie zajmują się dochodem jako czynnikiem kształtującym poziom i strukturę konsumpcji, ale uwzględniają przy tym również inne determinanty, co traktuje się jako ich ważny atut. Na przykład teoria dochodu permanentnego rozważa wpływ zjawisk psychospołecznych (takich jak zwyczaje, nawyki czy aspiracje), strukturę gospodarstwa domowego czy też poziom zamożności (Zalega, 2007, s. 86–95). Wśród wad wymienić należy pominięcie w teorii cyklu życia elementu niepewności dotyczącej przyszłych dochodów, wydatków na zdrowie oraz niepewności co do długości trwania życia (Zalega, 2012, s. 210). Można więc założyć, że jednostki potrafią określić średni dochód, długość życia, natomiast nie zachowują oszczędności na wypadek utraty pracy lub choroby. Mimo to obie teorie konsumpcji doskonale wpisują się w teorię racjonalnych oczekiwań, a nierzadko są łączone w tak zwaną współczesną teorię konsumpcji. Zestawienie najistotniejszych podobieństw i różnic pomiędzy teorią dochodu permanentnego oraz hipotezą cyklu życia ujęto w tabeli 1.

Tabela 1. Podobieństwa i różnice między teorią dochodu permanentnego Friedmana i hipotezą cyklu życia Modiglianiego

Podobieństwa	Różnice
<ul style="list-style-type: none"> – poziom konsumpcji zależy nie tylko od bieżącego dochodu, ale też posiadanych zasobów (aktywów) i bogactwa – gospodarstwa domowe podejmują decyzje konsumpcyjne, kierując się dochodem permanentnym, czyli przeciętnym uzyskiwanym w długim okresie życia, a nie tylko dochodem bieżącym – gospodarstwa domowe dążą do utrzymywania konsumpcji na stałym poziomie – w ujęciu długookresowym jednostki planują konsumpcję w sposób racjonalny – zachowania konsumentów w dużym stopniu są uzależnione od fazy cyklu życia gospodarstwa domowego oraz fazy cyklu koniunkturalnego 	<ul style="list-style-type: none"> – teoria dochodu permanentnego bada przyszły dochód na podstawie teraźniejszości i przeszłości – hipoteza cyklu życia analizuje bieżący i przyszły poziom konsumpcji, skupiając się na motywach oszczędzania

Źródło: opracowanie własne na podstawie Zalega (2012), s. 199–212; Bywalec (2002), s. 112–113.

Podsumowanie

Można stwierdzić, że zarówno teoria dochodu permanentnego Friedmana, jak i hipoteza cyklu życia Modiglianiego ukazują inną relację konsumpcji i dochodu niż koncepcja Keynesa, jednak w sposób bliższy współczesnej rzeczywistości prezentują ich wzajemne oddziaływanie. Co więcej, obie teorie są do siebie podobne. Dodatkowo dają tę możliwość, że uwzględniają inne zmienne niż tylko dochód jako determinantę wydatków konsumpcyjnych, przez co dosyć dobrze opisują rzeczywistość. Teorie te zrewolucjonizowały sposób myślenia o konsumpcji i zapoczątkowały nowe kierunki jej analizy, dając temu wyraz w rozszerzaniu omówionych modeli i powstawaniu modeli pochodnych. Do dzisiaj obie koncepcje inspirowały wielu ekonomistów do badań, między innymi nad dochodem permanentnym, tymczasowym, skłonnością do konsumpcji czy oszczędnościami. Niewątpliwie więc ich wkład w naukę w zakresie konsumpcji można uznać za znaczący.

Rozwijające się w szybkim tempie gospodarki światowe, a tym samym i zmiana warunków funkcjonowania konsumentów, powodują, że dotychczasowe teorie konsumpcji będą traciły na znaczeniu lub konieczne będzie ich ewoluowanie. Zatem to, co dzisiaj względnie dobrze opisuje rzeczywistość, w ciągu najbliższych kilku lat może się dezaktualizować i potrzebne będzie stworzenie teorii uwzględniają-

cych nieco inne, a z pewnością i bardziej liczne zmienne. Rozwój rynku bankowego i większa dostępność kredytów powodują, że konsumpcja nie jest uzależniona wyłącznie od dochodu. Nowe trendy w zakresie konsumpcji, jak na przykład produkcja na własny użytek, wykorzystanie narzędzi e-commerce, a także takie zjawiska jak współdzielenie czy wymiana towaru, usługi na inny towar/usługę, powodują, że pewne aspekty konsumpcji mogą być realizowane bez ponoszenia wydatków, czyli dochód nie jest niezbędny. Z pewnością zrewolucjonizuje to w jeszcze większym stopniu spojrzenie na proces konsumpcji i będzie stanowiło duże wyzwanie dla współczesnych ekonomistów.

Literatura

- Belka, M. (1986). *Doktryna ekonomiczno-społeczna Milтона Friedmana*. Warszawa: PWN.
- Bywalec, C. (2002). Funkcje konsumpcji i prawidłowości jej rozwoju. W: C. Bywalec, L. Rudnicki, *Konsumpcja* (s. 98–128). Warszawa: PWE.
- Friedman, M. (1957). *A Theory of Consumption Function*. Princeton: Princeton University Press.
- GUS (2014). *Mały rocznik statystyczny Polski 2014*. Warszawa.
- Modigliani, F., Brumberg, R. (1954). Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data. W: K.K. Kurihara (red.), *Post-Keynesian Economics* (s. 388–436). New Brunswick: Rutgers University Press.
- Wałęga, G. (2010). Determinanty zadłużenia gospodarstw domowych w Polsce w świetle wybranych teorii konsumpcji. W: Z. Dach (red.), *Otoczenie ekonomiczne a zachowania podmiotów rynkowych* (s. 114–133). Kraków: PTE.
- Zalega, T. (2007). Mechanizm zachowania się konsumenta na rynku w ujęciu makroekonomicznych koncepcji konsumpcji. *Studia i Materiały – Wydział Zarządzania UW*, 2, 86–95.
- Zalega, T. (2012). *Konsumpcja – determinanty, teorie, modele*. Warszawa: PWE.

THE IMPACT OF AN INCOME ON CONSUMER DECISIONS IN THE MARKET – THE ANALYSIS OF SELECTED CONSUMPTION THEORY

Abstract

The subject of this article is the consumption theory. In particular, it focuses on the Friedman's theory of permanent income and the Modigliani's life cycle hypothesis. The article analyses the mechanism of the effect of various types of income on the development of consumption based on discussed macroeconomic concepts. A comparison of both theories has been made and considerations are referenced to the Keynes's theory of the absolute income.

Translated by Aleksandra Milczarek

Keywords: consumption theory, consumption, income

JEL Codes: D11, E21